

УДК 1(091):159.923.2
DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.25.9>

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ЗРІЗ УКРАЇНСЬКОГО БУТТЯ У XVIII СТ.: ДЕФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Михайло Скринник

*Національний лісотехнічний університет України,
кафедра філософії та психології
вул. генерала Чупринки, 203, 79044, м. Львів, Україна*

Лілія Фльорко

*Національний лісотехнічний університет України,
кафедра філософії та психології
вул. генерала Чупринки, 203, 79044, м. Львів, Україна*

Стаття торкається важливого періоду українського націєтворення, в якому формується найістотніший національний феномен – ідентичність. Оскільки у XVIII ст. поняття «національна ідентичність» не було в науковому вжитку, ми використовуємо як змістовий аналог поняття «національна свідомість». Її носієм найперше стає освічена верства народу – еліта. Загальною закономірністю історичного становлення кожної бездержавної нації є поява в еліті прагнення до творення політичних інституцій. Це прагнення своєрідно відбилося в українських реаліях XVIII ст.

Автори в історико-філософському вимірі аналізують формування національної свідомості в умовах України XVIII ст.: відсутність спадкової династичної влади зверхника держави; претензії на сюзеренітет з боку Польщі, Туреччини, Росії чи Швеції, який був, по суті, єдиною формою політичного існування України. Кожна з монархій мала до України свій прагматичний інтерес. Українська еліта не мала єдності, не була цілісною. Брак єдності у військовій верхівці щодо вибору держави-сюзерена, а також міжусобна боротьба за владу призвели до фрагментації буття спільноти. Якщо за часів Хмельницького українське суспільство було виразно центрованим, то тепер не існувало єдиного політичного центру, що мав би уособлювати соціально-політичну єдність спільноти. Таким непростим був процес формування народу в націю в умовах бездержавності. Усе ж еліта України другої половини XVIII ст. змагається за статус малоросійської шляхти й цим підкреслює свою малоросійську (українську) самосвідомість. Сама наявність у XVIII ст. патріотичної еліти є свідченням самоусвідомлення себе як еліти народу нацією. Шляхта стверджує свою національну самототожність, якщо йти за автором «Історії Русів», через підкреслення закоріненості козацького народу в сиву давнину у власні самобутні традиції. З іншого боку, бездержавне існування спричинилося до деформації національної свідомості (ідентичності) у формі колабораціонізму значної частини національної еліти.

Ключові слова: націєтворення, нація, національна свідомість, бездержавність, шляхта, Малоросія.

Методологія дослідження базується на принципі історизму, включає компаративістський метод в аналізі підходів до поняття «нація»; також структурно-функціональний в означенні нації; принцип центрації в підході до національного буття; загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення).

Мета статті – довести, що децентроване, розщеплене буття несформованої нації спричинює деформацію національної свідомості на рівні як індивіда, так і спільноти.

До XVIII ст. української історії зверталися Д. Бенташ-Каменський, невідомий автор «Історії Русів», М. Костомаров у працях «Руїна», «Мазепа» на документальних матеріалах,

Д. Яворницький в «Истории запорожских казаков», М. Грушевський, Д. Міллер, Л. Окіншевич, О. Оглоблин. Поглиблений аналіз окремих моментів цієї історичної доби містять праці таких авторів, як В. Горобець, З. Когут, І. Лисяк-Рудницький, Т. Чухліб, Н. Яковенко. Проте дослідники, описуючи умови формування української еліти та її соціально-політичне становище, не брали за предмет дослідження особливості формування національної свідомості.

Проблема дослідження – з'ясування умов, можливостей і стану націєтворення й формування української свідомості у XVIII ст.

XVIII ст. для Європи, згідно з більшістю дослідників, стало історичним періодом формування європейських націй. На думку англійського філософа Е. Гелнера, процес становлення політичних націй зумовлений насамперед розвитком індустріального виробництва та поширенням освіти й засобів інформації на основі поширення друкарства (позиція Б. Андерсона). Щоправда в Англії формування нації відбувається в XVI ст., тоді як у Франції – у XVIII ст., у Росії – у другій половині XVIII ст., в Німеччині та США – з кінця XVIII ст. [3].

Усебічне осмислення підходів до змісту поняття «нація» здійснює Е. Сміт, зіставляючи його з поняттям «етнос». Він розглядає підходи, що в основу нації кладуть як «об'єктивні» чинники: мову, релігію, звичаї, територію та інституції, так і «суб'єктивні», «як-от ставлення, сприймання та почування» [8]. Прикладом суб'єктивного підходу до означення нації є конструктивістський підхід Б. Андерсона, який уважає, що «нації й націоналізм виникли цілком випадково». До їх виникнення спричинився розвиток «друку-як-товару», який і створив передумови для витворення образу «секулярної, історично захронометрованої уявної спільноти» [1, с. 55], що з'являється внаслідок політичних та ідеологічних чинників у XVIII – XIX ст. Проте, на наш погляд, твердження Б. Андерсона стосовно того, що нація виникла *випадково*, бо цьому спричинилося друкарство, не виглядає переконливо. Навпаки, з дослідження М. Мак-Люена («Галактика Гутенберга» ...) випливає, що друкарство з *необхідністю* спричинилося до виникнення нації. «Те, що в минулі роки називалося націями, жодним чином не могло передувати до появи гутенбергівської технології так само, як у сучасне століття воно не може пережити появу електричних сплетінь із їхньою тотальною міццю, що «примусили» всіх людей Землі брати участь у житті один одного» [5, с. 11].

Е. Сміт, виражаючи думку більшості дослідників, дає таке визначення нації: «... це спільнота, яка сприймається відчуттями й у якій проходить життя, а її представники мають спільну батьківщину й культуру» [8].

Порівнюючи атрибути нації й етносу, Е. Сміт робить висновок, що нація від етносу відрізняються двома атрибутами – це «спільні права й обов'язки» та «єдина економіка». До спільних атрибутів зараховує «власну назву», «спільні цілі», «спільну історію», «національну культуру», «батьківщину» [8].

Позаяк предметом нашого розгляду є формування ідентичності як національного феномена, то варто зазначити, що у XVIII – поч. XX ст., як стверджує Е. Сміт, були поширені терміни «національний характер» і «національна самосвідомість» [8]. Ми використовуємо їх тут як змістово рівні поняттю «національна ідентичність».

Розглядаючи питання історичної появи націй, Г. Касьянов у монографії «Теорії нації та націоналізму» наголошує на спорідненості підходів до появи націй і націоналізму англійського філософа Е. Гелнера та англійського історика Е. Карра. Касьянов зауважує, що, на думку Гелнера, «XVIII ст. з його «спільнотою суверенних утворень», об'єднаних лояльністю до «Коронованих осіб», тобто династично-релігійним устроєм, узагалі не належить

до епохи націоналізму. Проте кінець XVIII – початок XIX ст. – це початки цієї епохи й перший період еволюції націоналізму» [3].

Г. Касьянов, аналізуючи позицію чеського історика Мирослава Гроха щодо соціальних передумов національного відродження недержавних націй, наголошує на відмінностях націєтворення в європейських країнах, таких як Англія, Франція, Німеччина, де «трансформації в модерну націю» збігаються зі становленням буржуазних відносин, та бездержавних народів, до яких належала й Україна. Що стосується України, то вона мала такі самі характерні особливості, що й означені М. Грохом інші бездержавні нації. Ідучи за М. Грохом, зазначимо, що українська еліта у своїй більшості була так само абсорбована етнічно чужорідними елітами, а саме російською і польською, по-друге, народ України існував як етнічна спільнота, проте не мав власних політичних інституцій, по-третє, культурна традиція не набула конституційованого існування в питомій літературній мові.

Викликає науковий інтерес запропонована М. Грохом послідовність становлення етнічної спільноти в націю через три фази від «А» до «В», від «В» до «С». Аби з'ясувати, чи є обов'язковою у нашому випадку для українців така послідовність становлення етносу нацією, побіжно розглянемо їхні особливості. Так, фаза «А» прикметна тим, що в еліти прокидається інтерес до своєї етнічної спільноти, який виливається в дослідження у сферах історії, етнографії, філології, літератури. У фазі «В» відбувається формування «національної свідомості» в освічених верствах спільноти. Фаза «С» характерна інтенсивною агітацією в масах і її активізацією, що, зрештою, зумовлює змагання народу за незалежність. Ця «періодизація Гроха, – вважає Г. Касьянов, – відбиває також загальну закономірність виникнення й розвитку націоналізму, його еволюції від соціально-психологічних форм до ідеологічних і політичних» [3].

Зазначимо, що в Україні перед революційними подіями 1648 року вже сформувалася власна аристократія у формі шляхти на зразок польської та литовської, яка й мала стати у фарватері формування нації. Те, якою була тогочасна українська еліта, добре означила Н. Яковенко: «... у шкільній, інтелектуальній та політичній культурі української еліти XVI – XVII ст. справді домінувала «західна» модель цінностей, тим часом як сотеріологічний аспект мислення й далі чітко тримався візантійської матриці, а лицарська субкультура тієї-таки еліти мала явні ознаки тюркської традиції (ще виразніше степовий Орієнт зафіксований у генотипі, пріоритетах життєвого укладу, типі господарювання, побутовому еталоні «красивого», одязі, топонімах та антропонімах etc., etc.)» [10, с. 364].

Проте в результаті революції 1648–1654 рр. з польської та української шляхти в 1654 р. лишилося, як стверджує Д. Міллер, приблизно триста осіб. «Поza тим, що їхні майнові й станові права були забезпечені договором з московським царем», а праця посполитих була їм гарантована гетьманськими універсалами під «строгим каранем войсковим» [6, с. 1], вони «не лише не змогли повернути командне становище, а й утриматися як окремий стан» [6, с. 1–2]. Розпалена Москвою в Україні міжусобна боротьба, що виявила себе в розхитуванні Гетьманату як політичної структури, а також війна з Росією не дали можливості І. Виговському здійснити започатковані Б. Хмельницьким заходи, спрямовані на *збереження шляхти як провідної соціальної верстви*. Зрештою, міжусобні суперечки козацької старшини Гетьманщини, Запорозької Січі та Лівобережної України переросли в громадянську війну. Десятиліття доби Руїни, що припадає на «1660-ті – кінець 1670 рр., – зауважує Т. Чухліб, – можна охарактеризувати не інакше як періодом процвітання «козацького колабораціонізму» або ж відходу частини козацької еліти від більшості досягнень Української ранньонаціональної революції» [9, с. 215].

За нових умов, зауважує дослідник українських реалій XVIII ст. Д. Міллер, щоб мати владу й певну значущість, треба було покладатися на власні, переважно лицарські здатності й багатство. Тому шляхта, махнувши рукою на свої герби, «закинувши чи приховавши свої дипломи і привілеї», мусила вливатися в козацтво й, зрештою, в ньому розчинилася [6, с. 3].

В умовах московського сюзеренітету Військо Запорозьке як *центрована* (цілісна) політична структура під назвою Малоросії являло собою військову республіку з полково-сотенними територіально-адміністративними одиницями.

Після провалу Гадяцької унії, що передбачала входження України як незалежного Великого Князівства Руського у федерацію з Польщею та Литвою на рівних із ними правах, в українській старшині з'являється ідея «Малоросії». Новий проект під назвою «Малоросія» передбачав представництво й контроль території Гетьманщини гетьманом і козацькою старшиною, які мають захищати традиційні права та вольності, гарантовані й potwierджувані ще польськими королями, а пізніше Переяславською угодою. Отже, термін «Малоросія» для української шляхти 60-х рр. XVIII ст. і патріотичної еліти 80–90-х рр. означав матірню автохтонну землю, що бере початок від руських князів, і країну зі своїми кордонами, яка успадкувала від староруської держави політичні, адміністративно-правові, господарчі й морально-культурні традиції. Питання націєтворення спрямовує національні еліти на пошуки аргументації щодо старожитності народу, його питомих історичних коренів. Еліти подають власну інтерпретацію історії свого народу у привабливому для себе світлі.

Наочною демонстрацією усвідомлення малоруської (української) народності нацією став текст кінця XVIII ст. «Історія Русів». Це твір представника патріотичної частини української (малоросійської) еліти, яка продовжувала ідентифікувати себе з Малоросією з її вольностями, привілеями, а головню з Козаччиною, що видавалася в кінці XVIII ст. славним минулим героїчного народу.

Автор «Історії Русів» звертається для підкреслення внутрішньої структурованості української спільноти та її органічної соціальної цілості, тобто центрованості її буття до поняття «нація», що з'явилося в європейському науково-публіцистичному обігові у XVIII ст. Він, трактуючи соціальну структуру, не забуває підкреслити закоріненість козацького народу в предковичні народні звичаї й виокремлює в ній два виміри. Це *горизонтальний* (провінційний поділ на воєводства та повіти) і *вертикальний* – три соціальних стани, «класи» – шляхетство, що «на Русі іменувалося рицарством», духівництво й посільство, яке включало в себе купців, містян, у селах вільних мирян. Основою врядування та адміністрування споконвіків було *право*, на якому ґрунтувався порядок життєвого світу нації. І далі перераховує права, на яких тримався спосіб життя нації. Це – право народу на «рицарський стан», «повинність посполитих була встановлена правами», «посільством уважалися купці та міщани, що мешкали по містах, а по селах вільні миряни... Усі вони підлягали своїм Магістратам і Ратушам, у яких засідали обрані ними Війти та Лавники, і судилися за правами Магдебургії, ... релігія Руська Грецького, або Єрусалимського, сповідання зрівняна з Римською Католицькою в однакових правах і привілеях, яко вільна і спільниця» [2, с. 44].

Обстоюючи малорусько-українську свідомість, автор, відштовхуючись від теорії природного права, стверджує, що народ козацький, влаштуваючи своє життя, первісно виходив із природних вимог кожної соціальної верстви й індивіда – шанувати життя людської одиниці, її свободу та власність у повній відповідності до справедливості як природного закону. У такий спосіб «Історія Русів» виражає становлення малорусько-української

ідентичності насамперед через самоусвідомлення «рицарським станом» себе як еліти руського народу, який має всі атрибути державної влади: власну територію, кордони, внутрішню структуровану спільноту, власний уряд, своє військо (піші – сердюки й кінні – козаки), тому козацький народ є політичною нацією. Позаяк нація *історично* ствердила себе політичним інститутом держави під своєю давньою назвою «Русь», то це, згідно з автором, легітимізує право Малоросії на власну державу.

Домінантного значення в Малоросії набуло козацтво з його керівною верхівкою – козацькою старшиною. Вона стала тим ґрунтом, на якому виросла в Наддніпрянській Україні нова аристократія, що замінила собою шляхту і, зрештою, набула шляхетських привілеїв, потім одержала їх юридичне визнання російським урядом. Проте, зазначає Д. Міллер, на формування нової української шляхти мала істотний вплив не Росія, а аристократична Польща, у якій гетьманщина перейняла шляхетські традиції, особливості підданства посполитих, культуру, традиції «й найголовніше шляхетські закони» [6, с. 3]. Усе ж вирішальними для формування власної еліти були не зовнішні впливи, а внутрішні тенденції розвитку демократичного суспільства, яким була Україна до 80-х рр. XVII ст. Названі чинники зумовили формування в Україні в 1680-х рр. окремої соціальної верстви з нащадків реєстрового козацтва та української шляхти. Ця нова еліта, що була офіційно визнана як «Значне військове товариство», стала тим середовищем, із якого походили, зауважує Д. Міллер, «майже всі службовці Гетьманщини» [4, с. 13]. Ще із середини XVII ст. козацькі старшини, що вийшли із середовища простих козаків, із часом утворюють стан *українського панства*, що прибирає на себе права родової шляхти: володіє маєтностями з підданими, з повинністю посполитих на «належитое послушенство», судиться шляхетським правом, не сплачує податків тощо. Згідно з дослідником цього періоду Д. Міллером, ні представники тогочасного панства, ні гетьманські статті кінця XVII – початку XVIII ст. не згадують назви «шляхта», а користуються назвами «старшини», «значні заслужені люди», «значні козаки». Термін «шляхта» українська еліта реанімує у XVIII ст. Це було вже третє покоління від часів революції 1648–1654 рр., яке активно виражає зацікавлення не лише становим статусом дореволюційної шляхти, а й прагне *обґрунтувати свою історичну закоріненість* у власні станові й соціально-політичні права та вольності.

Виходячи із запропонованих М. Грохом фаз формування народу в націю, можна зазначити прикметні ознаки, що виявляє українська еліта в цей історичний період, як до фази «А», так і фази «В». Адже, розглядаючи еліту в майновому, владному аспектах та аспекті соціального статусу, неодмінно наштовхуємося на її ідентифікаційний вимір. При цьому зауважимо, що правове поле Гетьманщини, яке включало соціально-політичні й економічні привілеї української шляхти, базувалося на нормах Литовського статуту 1566 р., які містили згадані привілеї. Воно спрямоване на збереження центрованості її буття, тобто *цілості* як окремої країни, що має правову рівність із Московією. Звернення до часів Великого князівства Литовського й має на меті обґрунтування шляхетських прав: «Мала Росія» залишалася при Великому князівстві Литовському на тих самих правах і привілеях, які мали мешканці цього краю» [7, с. 5]. Також звертається до договорів гетьманів щодо приєднання до Росії. Так, В. Полетика нагадує, що «після приєднання до Росії статті Б. Хмельницького, Д. Ігнатовича, І. Самойловича, І. Мазепи стверджують, що обидва народи під одною самодержавною владою перебувають, то їм бути в рівній честі і в рівній повазі» [7, с. 4]. Зрештою, еліта XVIII ст. виражає позицію, що малоросіяни (українці) є окремий народ, який має свій спосіб життя, свій політичний устрій і має жити згідно зі шляхетським правами й козацькими традиціями, закоріненими у власну історію. Щоб українська еліта була визнана як правдива шляхта, необхідно було укласти відповід-

ний Звід законів і відтворити давню шляхетську систему судочинства. Аж ось у 40-х рр. XVIII ст. укладається Звід під назвою «*Права, за якими судиться малоросійський народ*». Отже, згідно з додатком до Зводу, шляхтичами ставали всі, хто належав до шляхти за часів Польщі, військові й цивільні чини від сотника й вище, також священники та вище духовництво й визнані іноземні аристократи [4, с. 51]. Так, у 1763–1764 рр. реформовано систему судочинства: відновлено земські суди, які за своєю сутністю були шляхетськими, позаяк земельне володіння українського панства (шляхти) підпадало під юрисдикцію цих судів.

Проте шляхта прагнула ширших прав для самої Гетьманщини. Так, на Глухівській раді старшин 1763 р., де були присутні 100 представників од усіх регіонів Гетьманщини, обговорювалися такі важливі питання: 1. Гетьманщина як цілком окрема від Росії територія – це «країна з власними кордонами, урядом та економічною політикою», її «підпорядкування» монарху ґрунтується на договорах. Під час обрання нового гетьмана цар має поновлювати договірні взаємини. 2. Раду старшин пропонується перетворити на шляхетський Сейм для здійснення контролю еліти «над внутрішніми справами Гетьманщини». 3. «Урівняння українських та російських посад і чинів, підтвердження прав землеволодіння й подальшого обмеження права селян на вихід від пана» [4, с. 57–58]. На основі обговорення цих питань було складено «*прошеніє*» до цариці, яке не дало очікуваних результатів, але були відновлені земські, міські й підкоморні суди. Це переважно діялося за гетьманування Кирила Розумовського (1750–1764 рр.) у часи «золотої осені української автономії».

Невдовзі з приходом до влади Катерини II (1762 р.) було ліквідовано гетьманську владу (1764 р.), в 1775 р. ліквідовано Січ, у 1781 р. – полковий адміністративний поділ, у 1783 р. – козацьке військо. Замість полків, запроваджено намісництва – Київське, Новгород-Сіверське, Чернігівське; указ від 28 липня 1783 р. перетворював малоросійські козачі полки в регулярні. У 1784 р. вийшло розпорядження про заборону надавати традиційні малоросійські чини, відбувається повне перейменування козацької старшини в російські табельні чини [6, с. 51–54].

Децентрація Гетьманщини здійснилася через просту трансформацію її адміністративних полків у периферійні регіональні одиниці Російської імперії. Остаточна інкорпорація шляхти в дворянство відбулася за допомогою грамоти дворянству 1785 р. Згідно з грамотою, права шляхти зрівнювалися з правами дворянства, проте шляхта, крім соціально-економічних, мала ще й права політичні. Але ці права, зазначає Д. Міллер, були як журавель у небі, вони були хіба предметом мрій лише для малої частини української шляхти. Більшість, яка зазвичай представлена пересічними сотниками, возними, полковими старшинами, була втішена дворянською грамотою. Для більшості надані господарчі й майнові права «були набагато дорожчими за право дискутувати про закони і управління: для більшості свобода винокуріння у кожному разі була вищою за свободу політичну» [6, с. 41–42]. Отже, в умовах російського самодержавства українське панство з поборника станових вольностей і свободи Вітчизни понижується на утилітарно-ужитковий рівень, а її історія, культура зазвичай сприймаються частиною колишньої шляхти як щось далеке й уже неістотне.

Проте шляхтичі-патріоти, обґрунтовуючи право колишньої шляхти на дворянські чини, звертаються до історії періоду Литовсько-Руської держави, грамот королів польських, гетьманських договорів із Річчю Посполитою та Московією, гетьманських універсалів, царських указів тощо. Патріотична шляхта у змаганні за визнання чинів не тільки керувалася соціально-економічними інтересами, а й, що важливо, ідентифікувала себе як стан, який виражає особливості своєї нації та малоросійської Вітчизни. До видних речників цього руху дослідники зараховують насамперед Р. Марковича, Т. Калинського,

М. Милорадовича, В. Полетику, А. Чепу, В. Черниша, Ф. Туманського [6, с. 99]. Загальна стратегічна мета патріотичної шляхти – це збереження в Гетьманщині залишків автономії та її традиційних прав. Прибічників цієї позиції З. Когут називає традиціоналістами. Протилежну позицію займала та частина еліти, яка була проти будь-яких елементів автономії й уважала Російську імперію своєю країною, яку належить любити й розбудовувати. Її дослідник називає асиміляторами. Це такі відомі постаті, як О. Безбородько, Г. Милорадович, граф І. Гудович та ін. Якщо порівняти одностайну позицію української шляхти на Глухівському з'їзді 1763 р., де йшлося про Малоросію як окрему країну, то на початку ХІХ ст. питання щодо Малоросії як окремої країни в патріотичній еліті вже не стоїть. Зараз уже йдеться про Малоросію не як окрему країну, а територію як певний регіон єдиної Росії, в якому мають бути збережені принаймні традиційні правові та адміністративні особливості.

Отже, надзвичайно болісне становлення української ідентичності в ХVІІ – ХVІІІ ст. є закономірним процесом перетворення народу в націю в умовах бездержавності. У націєтворенні в усіх європейських народів провідну роль завжди відігравала традиційна еліта. У випадку України спадкоємність еліти (шляхти) була перервана революційними подіями 1648–1654 рр. Нова еліта (українське панство) формується в період другої половини ХVІІ – ХVІІІ ст. так само в умовах бездержавності, її слабкість виявляється в тому, що вона не зберегла традиційної легітимності. Усе ж із середини ХVІІІ ст. еліта змагається за статус малоросійської шляхти, тим самим підкреслюючи свою малоросійську (українську) ідентичність, ностальгує за колишніми вольностями, становими правами та привілеями й за втраченою Гетьманщиною.

Отже, з огляду на викладене вище, маємо резюмувати таке:

1. Наявність в Україні ХVІІІ ст. патріотичної еліти (автономістів-традиціоналістів) свідчить про усвідомлення себе як еліти народу *нацією*. Воно вилилося в прагнення до самоствердження своєї малоросійської (української) самототожності через закоріненість козацького народу («Історія Русів») в сиву давнину, у власні самотутні традиції.

2. Породжена бездержавним існуванням деформація національної ідентичності у формі явища «малоросійства» спричинила тожсамісну деформацію у відповіді на питання «Хто Я?» Вона для значної частини еліти постає звичайним колабораціонізмом у формі: gente (Україна) – natione (Московія), gente (Малоросія) – natione (Великоросія), а в Галичині: gente (русин) – natione (поляк).

3. Звернення патріотичної шляхти до історичної пам'яті – це вираження прагнення еліти до державного існування нації, яке, на погляд автора «Історії Русів», легітимізоване середньовічною Руською державою. Воно надихнуло романтичну еліту ХІХ ст. до нових змагань у націєтворенні.

Список використаної літератури

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 261 с.
2. Історія Русів / пер. І. Драча ; вступ. ст. В. Шевчука. Київ : Рад. письменник, 1991. 318 с.
3. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму : монографія. Київ : Либідь, 1999. 352 с.; Теорії нації та націоналізму. Нарис 7. URL: litorys.org.ua/kasian/kas11.htm.
4. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. Київ : Критика, 2004. 351 с.
5. Мак-Люен М. ГАЛАКТИКА ГУТЕНБЕРґА: Становлення людини друкованої книги. / пер. з англ. А.А. Галушко, В.І. Постнікова. 3-тє вид. Київ : Ніка-Центр, 2011. 392 с.

6. Миллер Д.П. Очерки изъ истории и юридического быта старой Малороссии. Превращение козацкой старшины въ дворянство. Киевъ, 1897. 133 с.
7. Полетика В. Записка о начале, происхождении и достоинстве Малороссійскаго дворянства. Киев, 1809. 13 с.
8. Сміт Ентоні Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / пер. з англійської. Київ : К.І.С., 2004. 170 с. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smt.htm>.
9. Чухліб Т. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. 3-тє вид., випр. і доп. Київ : Видавництво ім. Олени Теліги, 2009. 616 с.
10. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. Київ : Критика, 2002. 416 с.

HISTORICAL-PHILOSOPHICAL SECTION OF THE UKRAINIAN BEING IN XVIII CENTURY: DEFORMATION OF NATIONAL AWARENESS

Mykhaylo Skrynnyk

*National Forestry University of Ukraine,
Department of Philosophy and Psychology
General Chuprynka str., 203, 79044, Lviv, Ukraine*

Liliya Fliorko

*National Forestry University of Ukraine,
Department of Philosophy and Psychology
General Chuprynka str., 203, 79044, Lviv, Ukraine*

The article is dedicated to an important period of Ukrainian nation building in which the most significant national phenomenon – identity, was formed. The concept of “national identity” was not in scientific use in the eighteenth century, therefore we use the concept of “national consciousness” as a semantic analogue. Firstly, national consciousness belonged to the educated people – the elite. The emergence of the elite's desire to create political institutions is the common pattern of the historical formation of each stateless nation. This desire was peculiarly reflected in the Ukrainian realities of the eighteenth century.

The authors of the article analyze the formation of Ukrainian national consciousness in the eighteenth century in the historical and philosophical dimension: the absence of hereditary dynastic power of the state's superior; encroachment on suzerainty from Poland, Turkey, Russia, or Sweden, which was essentially the only form of political existence in Ukraine. Each of the monarchies had a pragmatic interest in Ukraine. The Ukrainian elite did not have unity, was not whole. The lack of unity in the military supreme leadership on the issue the choice of the suzerain state, as well as the internecine struggle for power, have led to the fragmentation of being of a community. In Khmelnytsky's time Ukrainian society was clearly centered, but there was no single political center now that would embody the socio-political unity of the community. Therefore, transformation of the population into the nation was difficult in the conditions of statelessness. However, the Ukrainian elite in the second half of the eighteenth century competed for the status of the Malorusian nobility, and thus emphasized its Malorusian (Ukrainian) consciousness. The very presence of the patriotic elite in the eighteenth century was a testimony of self-awareness of the people as a nation. Nobility asserted its national identity, as stated the author of “History of Rus”, by means of the emphasis on the rootedness of the Cossack people in the ancient times, in their own original traditions. On the other hand, stateless existence has led to the deformation of national consciousness (identity) in the form of the tendency to collaborate among a large part of the national elite.

Key words: nation-building, nation, national consciousness, statelessness, nobility, Malorusia.